

تاریخ پوشاک ایران

جلد دوم
دوره اشکانی و ساسانی

تألیف:
پریچهر رحیمی

سرشناسه	رحیمی، پریچهر، ۱۳۳۵
عنوان و نام پدیدآور	تاریخ پوشاک ایران دوره اشکانی و ساسانی / تألیف پریچهر رحیمی.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه هنر، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	[۲۴۸] ص: ۲۲×۲۸ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳۳۳-۱
وضعیت فهرست‌نویسی	فیپا
یادداشت	یادداشت کتابنامه.
موضوع	پوشاک-ایران-تاریخ-پیش از اسلام
موضوع	Clothing and dress-Iran-History-To 633
موضوع	ایرانیان-پوشاک-تاریخ-پیش از اسلام
موضوع	Iranians-Clothing-History-To 622
موضوع	ایران-تاریخ-اشکانیان، ۲۴۹ق.م.-۲۲۶م.
موضوع	Iran-History-Sasaniands,226-651
موضوع	ایران-تاریخ-ساسانیان، ۲۲۶-۶۵۱م.
موضوع	Iran-History-Parthians,249 B.C-226 A.D.
شناسه افزوده	دانشگاه هنر
رده‌بندی کنگره	GT1420
رده‌بندی دیویی	۳۹۱/۰۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۶۱۲۶۶۶۸

نام کتاب	تاریخ پوشاک ایران دوره اشکانی و ساسانی
تألیف	پریچهر رحیمی
یونیفرم جلد و صفحات	علی عبدی
صفحه‌آرایی	رامین حکیمی آرا
بازآفرینی تصاویر دیجیتال	آزاده سوری
مترجم	پانته آبیات
چاپ اول	۱۴۰۰
بها	۲۸۰۰۰۰۰ ریال
شمارگان	۱۰۰ نسخه
قطع	رحلی
شابک	ISBN: 978-600-651333-1 ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۱۳۳۳-۱

ناشر

تهران، خیابان حافظ، خیابان شهید سرهنگ سخایی،
بعد از تقاطع ۳۰ تیر، شماره ۵۶

تلفن: ۵۶۸۲ ۶۶۷۲ (۰۲۱)

*** کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

*** مسئولیت مطالب به عهده نویسنده است و لزوماً دیدگاه‌های دانشگاه هنر را منعکس نمی‌کند.

فصل اول: پوشاک در دوره سلوکیان --- یورش اسکندر و سلوکیان و پوشاک این دوره	۳
فصل دوم: پوشاک در دوره اشکانیان --- آغاز و پایان شاهنشاهی اشکانیان (۲۵۰ پ.م - ۲۲۴ م) --- پوشاک مردان	۱۱ ۱۳
پیراهن	۱۳
جَبّه	۲۲
شنل	۲۳
شال	۲۴
شلوار	۲۵
رانپا	۲۷
کفش	۲۸
کمر بند	۳۰
پوشش سر	۳۵
زیورهای مردان	۴۵
پوشاک و ابزار رزمی در دوره اشکانیان	۴۸
پرچم	۵۳
پوشاک بانوان	۵۵
پیراهن	۵۵
شلوار	۵۹
جَبّه	۶۱
کفش	۶۲
پوشش سر (سرانداز، «چادر» پیشانی بند، دستار، کلاه، تاج)	۶۳
زیورهای زنان	۷۰
پارچه در دوره اشکانی	۷۴
آلبوم شماره یک --- نمونه‌هایی از پوشاک اشکانیان	۸۰
فصل سوم: پوشاک در دوره ساسانیان --- آغاز و پایان ساسانیان (از ۲۲۴-۶۵۱ میلادی)	۹۵

پوشاک مردان	۹۷
پیراهن	۹۸
شلوار	۱۱۹
رانپا	۱۲۴
جبهه	۱۲۵
شنل‌ها	۱۲۶
ارخالق (یراق)	۱۳۰
پاپوش	۱۳۵
پوشش و آرایش سر و صورت	۱۴۰
زیورهای مردان	۱۴۶
پوشاک و ابزار رزمی	۱۵۰
درفش	۱۵۸
پوشاک بانوان	۱۶۲
پیراهن	۱۶۲
شنل	۱۷۴
جبهه	۱۷۵
شلوار و کفش بانوان	۱۶۴
آرایش مو و دیگر زیورهای بانوان	۱۶۵
پارچه‌های ساسانی	۱۸۰
آلبوم شماره دو	
نمونه‌هایی از پوشاک ساسانیان	۱۸۷
فهرست واژگان	۲۰۹
فهرست نمایه	۲۱۳
فهرست منابع	۲۱۹
بخش لاتین	

پیش گفتار

در سال ۱۳۷۰ که تدریس تاریخ پوشاک، طراحی و دوخت لباس در دانشگاه هنر به من محول شد، ناگزیر به مطالعه فراوان در این باره بودم تا کتاب جامعی در باره‌ی پوشاک ایران را در اختیار دانشجویان قرار دهم. پس از پژوهش و خواندن کتاب‌های بسیار از جمله نگاشته‌های استادانی چون: یحیی ذکاء، جلیل ضیاء پور، دکتر عیسی بهنام و... بسیاری از کتاب‌های دیگر که در منابع آمده است توانستم برای هر دوره جزوه‌هایی را نوشته و تصاویری را طراحی کنم. سپس ۵۰ تندیس در اشل یک‌چهارم ساخته شد. البته قالب‌ها توسط استاد ایرج محمدی تهیه شد، بدن‌ها پایه ماشه و صورت و دست‌ها با کارناتوب و پارافین به پایان رسیده و موگذاری شدند. تمام این کارها در آتلیه دانشکده سینما تئاتر انجام گردید. که آقای محسن قاسمی مسئول آتلیه از هیچ کوششی کوتاهی نکردند. برخی از دانشجویان مشتاق از دانشگاه‌های مختلف نیز همراهی کردند. خانم مینو عشقی و خانم مهوش صفایی همکاری صمیمانه‌ای در دوخت لباس و طراحی موتیف‌ها داشتند. پس از آماده شدن تندیس‌ها را به دفتر آقای مسعود معصومی بردیم و آقای مهران عشقی به اتفاق آقای معصومی عکس‌های لازم را گرفتند. در سال ۱۳۷۸ نمایشگاهی از این تندیس‌ها در موزه‌ی هنرهای معاصر با سخنرانی استاد یحیی ذکاء برگزار گردید. چکیده‌ای از تاریخ پوشاک ایران در رابطه با نمایشگاه که به اتمام رسیده بود، آقای دکتر سیروس پرهام ویرایش و آقای کلود کرباسی ترجمه کردند.

و متعاقباً با وزیر وقت ارشاد ملاقاتی در مورد چاپ این کتاب داشتم؛ ایشان با چاپ این مجموعه موافقت کرده ولی پیشنهاد دادند که اگر این کتاب تخصصی‌تر باشد بهتر خواهد بود. ناگزیر به پژوهش‌های بیشتری با راهنمایی‌های زنده یاد استاد ذکاء شدم. کتابی که قرار بود در یک جلد به چاپ برسد به خاطر گسترش مطالب و تصاویر منجر به چند جلد شد که جلد نخست آن در سال ۱۳۸۵ منتشر و در سال ۱۳۹۱ تجدید چاپ شد «تحت عنوان پوشاک ایران از هزاره‌ی پنجم پیش از میلاد تا پایان دوره‌ی هخامنشیان». جلد دوم آن همین کتاب است که در دست شماست؛ و جلد سوم در حال پژوهش و انجام است که پوشاک پس از اسلام را در برمی‌گیرد.

امیدوارم تلاش‌های نگارنده پلی باشد در ارتباط نسل جوان و مشتاق این سرزمین با ساختار، تغییر و تحولات پوشاک گذشتگان و بهره‌گیری آنان از این پدیده‌ها برای ارائه طرح‌هایی نوین. چون بر این باورم وظیفه‌ی ما در اختیار قرار دادن منابع لازم برای مشتاقان این مهم است تا با خلاقیت و نواندیشی بتوانند با تلفیق طراحی نوین و طرح‌های گذشته، زیباترین طرح‌ها را ارائه و بازارهای جهانی را تحت تاثیر قرار دهند. همان‌گونه که بسیاری از طراحان مد از طرح‌های گذشته ما ایده گرفته‌اند.

پریچهر رحیمی

تابستان ۱۳۹۹

مقدمه

ایران سهم به‌سزایی در تاریخ فرهنگ، هنر و تمدن بشریت دارد، تاریخ پوشاک نیز بخشی از همین فرهنگ و هنر است که در کتاب نخست به چگونگی پدیدآمدن پوشاک و سیر تغییر و تحول آن از هزاره‌های پیش از تاریخ تا پایان شاهنشاهی هخامنشیان پرداخته شد؛ در کتاب پیش‌رو پوشاک ایران در روزگار اشکانیان و ساسانیان بررسی شده‌است. شوربختانه در یورش اسکندر مقدونی و تازیان بسیاری از آثار هنری، دست‌نوشته‌ها و کتاب‌ها به دست مهاجمان نابود و یا به یغما رفت و آگاهی ما از رخداد‌های این دوره منوط به نگاشته‌های تاریخ‌نگاران یونانی، رومی، سریانی، یهودی و برخی از مسلمانان عرب‌زبان بود، چنانکه دوره اشکانی بیشتر به یک افسانه می‌ماند تا یک دوره چندصد ساله مهم تاریخی، ولی در قرون اخیر هر ساله کاوش‌های بسیاری صورت گرفت، بی‌شمار کتیبه‌ها به زبان‌های امروزی برگردانده شد، سکه‌ها، سنگ‌نگاره‌ها، تندیس‌ها، ظروف، مهرهای فراوان و بناهای زیادی تاریخ‌گذاری شدند. در همین راستا بود که موجودیت اشکانیان و نقش آنها در نوزایی فرهنگ و هنر ایران به اثبات رسید.

در نگارش این کتاب افزون بر سود جستن از منابع مذکور، از موزه‌های گوناگون در ایران و خارج از ایران دیدارهای حضوری و غیرحضوری به عمل آمد. همچنین برخی از سنگ‌نگاره‌ها که امکان دسترسی به آنها فراهم بود مورد بازدید قرار گرفت. در برخی از موارد با بررسی برخی از عناصر پوشاک با گرامی داشت اساتیدی که از نوشته‌های ایشان جملاتی را برگرفته‌ام به برخی از ابهامات برخورده‌ام که با پوزش از این بزرگواران نظریات خود را اظهار داشته‌ام، دیگر این که بر این باورم هیچ پژوهشی در ارتباط با آثار تاریخی کشورمان نمی‌تواند کامل باشد، چرا که هر زمان کاوشی نو، آثار جدیدی را از دل خاک بیرون می‌کشد که ما را به شگفتی وامی‌دارد؛ این کتاب نیز از این قاعده مستثنی نیست. سپاسگزاری از؛

آقای دکتر محمدرضا آزاده‌فر، معاون پژوهش و فناوری دانشگاه هنر به خاطر راهنمایی‌هایشان در شیوه جدید نگارش آقای دکتر علی بوذری، مدیر اداره انتشارات

آقای رامین حکیمی‌آرا، طراحی گرافیک و صفحه‌آرایی کتاب

خانم فریبا حیدری، ویراستاری و نمونه‌خوانی متن فارسی و انگلیسی

خانم آزاده سوری، بازسازی برخی تصاویر به صورت دیجیتال و رنگ‌گذاری موتیف‌ها

خانم پانته‌آبیات، ترجمه چکیده‌ی مطالب

و سپاسگزاری می‌نمایم؛

از خانواده‌ام برای همراهی ایشان در مدت زمان پژوهش.

به یاد دختر نازنینم، نازنین مرادی

که در بیشتر سفرها و موزه‌ها برای بازدید آثار باستانی همراه و همگام بود؛
این دفتر را به این عزیز رفته و همه فرزندان این سرزمین پیشکش می‌کنم...

فصل اول

پوشاک
در دوره سلوکیان

یورش اسکندر و سلوکیان و پوشاک این دوره

امپراطوری درخشان هخامنشیان از زمانی رو به تاریکی نهاد که عیش و نوش و خوش گذرانی، نیرنگ و دسیسه‌های درباریان جایگزین سلحشوری، توانمندی، نظم و دادگری مردان و فرمانروایان بزرگ این خاندان گردید. این رویدادها نخستین لرزه را بر پیکر این شاهنشاهی انداخت و سرانجام در سال (۳۳۰ پ.م) اسکندر^۱ مقدونی پس از ۳ سال جنگ با داریوش سوم وی را سرنگون و دولت هخامنشی را منقرض کرد. تخت جمشید را به آتش کشید. بسیاری از گنجینه‌ها، دست‌نوشته‌ها و اسناد باقی مانده به دست سربازان وی چپاول و یا راهی یونان گردید. دیری نپایید پشیمان از کرده خود پوشاک مادی بر تن کرد، با دختر ایرانی ازدواج کرد و سرداران و سربازان خود را نیز به این کار وادار کرد.

بزرگترین آرمان و آرزوی او آمیزش فرهنگ و هنر یونان با ایران و ایجاد یک امپراتوری واحد بود. ولی جنگ‌های پیایی، میخوارگی و شب بیداری‌ها او را بیمار ساخت و به هنگام بازگشت به یونان در بابل درگذشت (۳۲۳ پ.م) پس از چند سال جنگ و کشتار بین جانشینان اسکندر سرانجام یکی از سرداران وی به نام سلوکوس^۲ زمام امور را در دست گرفت (۳۱۲ پ.م). وی و دیگر سردمداران سلوکی برای یونانی کردن شهرهای ایرانی تلاش بسیار کردند، در قلمرو خود شهرهای یونانی (پولیس) ساختند و اداره امور را به یونانیان و مقدونیان سپردند و مهاجرانی را که از سرزمین پدری خود رانده بودند در این شهرها اسکان دادند تا بتوانند فرهنگ و هنر یونانی را گسترش دهند. چنان‌که در برخی از سکه‌های پارتی به عناوینی همچون «یونانی دوست» ... و جملاتی از این گونه برمی‌خوریم و یا در برخی از مناطق تندیس‌ها، نیم‌تنه‌ها و دیگر اشیاء به دست آمده نشان از آرایش، زینت و پوشاک هلنیستی دارند. (تصویر ۱ تا ۳). و شماری از ساختمان‌های کاوش شده نشان‌گر معماری یونانی می‌باشند اما، این تأثیرات سطحی نتوانست در برابر تمدن، فرهنگ و هنر کهن و غنی ایران پایدار بماند.

همیشه در سوداهای فرهنگی تنها کشور مغلوب نیست که پذیرای شیوه‌های فرهنگی فاتحان می‌گردد، پشتوانه فرهنگی و تمدن کشور مغلوب نیز به خوبی می‌تواند مهاجمان فاتح را تحت تأثیر قرار دهد، ایران نیز همین راه را پیمود. یکی از بارزترین این اثرگذاری‌ها در برخی از سنگ‌نگاره‌ها و تندیس‌های نمرود داغ^۳ نمایان است. (تصاویر ۴ تا ۷). این اثرها تنها به پوشاک منجر نشد، آیین مهر از همین سرزمین راهی اروپا شده و بیشتر این قاره را فراگرفت و کلاه فریجی که هم‌اکنون نیز استفاده می‌شود. یکی از عناصر پوشاک میترایی بود. بسیاری از جشن‌ها و آیین‌های باستانی ایران وارد فرهنگ و تمدن یونان، روم و دیگر کشورهای تابعه گردیده، در نهایت سلوکیان مغلوب پارتیان آریایی شده و در زمان مهرداد دوم آنها از تمام مناطق امپراتوری ایران بیرون رانده شده و فرهنگ و تمدن ایرانی جانی دوباره یافت.

1. Alexandre

2. Seleucus

3. Nemrood Dagh

تصویر ۲: نیسا - تندیس کوچک مرمر متعلق به یک الهه (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۲۹)
Fig.No.2: Nisa, white marble Miniature Sculpture from A Goddess. (Ghirshman, 1991:2 9)

تصویر ۱ (الف): پیکره‌های کوچک برنزی، نهاوند، (قرن سوم تا دوم پیش از میلاد)، موزه تهران و لوور، از کتاب هنر ایران.

تصویر ۱ (ب): بخشی از یک مجسمه، کوه‌های بختیاری، (قرن سوم تا دوم پیش از میلاد) موزه تهران (گیرشمن، ۱۳۷۰: ۱۹، ۲۲).

Fig. No. 1.(a): Bronze Miniature Sculpture, Nahavand, (2nd-3rd Century B.C), Tehran & Louvre museum.

Fig.No.1.(b): Incomplete Sculpture, Bakhtiari Mountain, (2nd, 3rd centry B.C) Iran International Museum, Ghirshman, (1991:19 & 21).